

TÜRK

2025, Yıl/Year: 13, Sayı/Issue: 43, ISSN: 2147-8872

TÜRK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi

TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / *Date of Received*: 28.09.2025

Kabul Tarihi / *Date of Accepted*: 12.12.2025

Sayfa / *Page*: 142-154

Research Article / Araştırma Makalesi

Yazar / *Writer*:

Dr. Öğr. Üyesi Seher Maşkaraoğlu

Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili

ve Edebiyatı Bölümü, Kilis/Türkiye,

seher.maskaraoglu@kilis.edu.tr

KIRIM TATAR TÜRKÇESİNİN SÖZLÜKLERİ ÜZERİNE

Öz

Kırım Tatar Türkçesi, Türk lehçelerinin Kıpçak grubu Karadeniz-Hazar bölgesi içerisinde yer almaktadır. Kırım, Özbekistan, Romanya, Bulgaristan, Türkiye ve dünyanın çeşitli bölgelerinde konuşulmaktadır. Bu çalışmada, Kırım Tatar Türkçesinin sözlükleri geçmişten günümüze ayrıntılı biçimde ele alınmaya çalışılmıştır. Sözlükçülük, Kırım Tatarca çalışmalar içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Kıpçak Türklerinin en eski dil yadigârlarından biri olan *Codex Cumanicus* Kırım Tatar sözlükçülüğünün başlangıcı olarak kabul edilir. Hollandalı Nikolas Vitsen'in *KırımTatarca-Hollandaca Sözlük*'ü en eski Kırım Tatarca sözlükler arasında sayılır. 19. yüzyıla gelindiğinde Kırım Tatar sözlükçülüğü özellikle Kırım-Hoca'nın, Lazarev'in, Bodaninskiy'in Rusçaya yönelik iki dilli sözlükleri, P. İ. Köppen, V. H. Kondaraki, L. Budagov'un çalışmaları ile çok daha kapsamlı ve nitelikli hâle gelmiştir. Böylece 19. yüzyılda gelişmeye başlayan Kırım Tatar sözlük yazarlığına 20. yüzyılda G. G. Moskvic, Osman Zaatov, Bilal Terlekçi gibi yazarlar geniş katkılar yapmıştır.

Anahtar Sözcükler: Kırım Tatar Türkçesi, Kırım Tatar sözlükçülüğü, Kırım Tatar sözlükleri, sözlük bilimi, söz varlığı.

ON CRIMEAN TATAR TURKISH DICTIONARIES

Abstract

Crimean Tatar Turkish belongs to the Kipchak group of Turkic dialects within the Black Sea-Caspian region. It is spoken in Crimea, Uzbekistan, Romania, Bulgaria, Turkey, and various other regions of the world. This study aims to examine Crimean Tatar Turkish dictionaries in detail from past to present. Lexicography occupies an important place in Crimean Tatar studies. The *Codex Cumanicus*, one of the oldest linguistic relics of the Kipchak Turks, is considered the beginning of Crimean Tatar lexicography. Nikolas Vitsen's *Crimean Tatar-Dutch Dictionary* is considered one of the oldest Crimean Tatar dictionaries. In the 19th century, Crimean Tatar lexicography became much more comprehensive and qualified, especially with the bilingual Russian dictionaries of Kirim-Hoca, Lazarev, Bodaninskiy, and the works of P. I. Köppen, V. H. Kondaraki, L. Budagov. Thus, in the 20th century, writers such as G. G. Moskvich, Osman Zaatov and Bilal Terlekçi made extensive contributions to the Crimean Tatar lexicography, which began to develop in the 19th century.

Key Words: Crimean Tatar Turkish, Crimean Tatar lexicography, Crimean Tatar dictionaries, lexicography, vocabulary.

Giriş

Sözlükler, bir dilin söz varlığını ortaya koyan eserlerdir. Yapı ve hazırlanış amaçlarına göre köken sözlükleri, tarihsel sözlükler, açıklamalı sözlükler, çeviri sözlükleri, terim sözlükleri, diyalekt sözlükleri, deyim sözlükleri, eş anlamlılar ve zıt anlamlılar sözlüğü, ses sözlükleri, yazım sözlükleri, ansiklopedik sözlük, resimli sözlük gibi türlere ayrılırlar (Ahanov, 2021, s. 188). Sözlük hazırlama, sözlük biliminin (leksikoloji) çalışma alanına girer. Sözlük bilimi, bir dile veya o dilin değişik alanlarına ait sözleri, belirli yöntemlerle bir araya getirme çalışması (Karaağaç, 2013, s. 782) olarak tanımlanır.

Türk lehçelerinin Kıpçak grubu Karadeniz-Hazar bölgesi içerisinde yer alan Kırım Tatar Türkçesi; Kırım, Özbekistan, Romanya, Bulgaristan, Türkiye ve dünyanın çeşitli bölgelerinde konuşulmaktadır. Söz varlığı ve grameri bakımından Oğuz-Kıpçak lehçeleri arasında karışık bir yazı dilidir. Sözlükçülük, Kırım Tatarca çalışmalar içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Kıpçak Türklerinin en eski dil yadigarlarından biri olan *Codex Cumanicus* Kırım Tatar sözlükçülüğünün başlangıcı olarak kabul edilir (bk. Fazıl, 2002, s. 25; Kerim, 2016, s. 8). “Kuman kodeksi, Kumanlara ait bilgiler kitabı” anlamına gelen *Codex Cumanicus*, birisi 1291-1293 yılları arasında, diğeri 14. yüzyılın başlarında yazılmış iki defterden meydana gelmektedir. 1362 yılında Venedik Katedrali Kütüphanesine şair Petrarca tarafından bağışlanmıştır. Eserin nerede yazıldığı konusunda tartışmalar bulunmakla birlikte, İtalyan bölümünün İtalyan kolonilerin yerleştiği Karadeniz’in kuzeyinde Kırım’da Kefe veya Solhat’ta, Alman bölümünün ise misyonerlik faaliyetlerinin yürütüldüğü Kıpçak şehirlerinin birinde yazılmış olduğu düşünülmektedir (Akar, 2014, s. 218; Argunşah 2017, s. 36; Argunşah ve Güner, 2024, s. 35). Gabain (1979, s. 74), Kıpçak sözünün *Codex Cumanicus*’ta sadece

memleket ismi olarak geçtiğini, buna karşılık eserin dilinin Türkçe metinde *tatarçe* ve *tatar til* olarak gösterildiğini ifade etmiştir.

Kıpçaklar, Memlûkların egemen olduğu Mısır'da Arapça yazılmış bir sözlük edebiyatına da sahip olmuşlardır (Öner, 2019, s. 159). Memlûk Kıpçakçasına ait bu eserlerden Ebu Hayyan'ın kaleme aldığı *Kitâbü'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk ve Ed-Dürretü'l-Mudia fi'l-Lugati't-Türkiyye* Kırım Tatar Türkçesine ve *Codex Cumanicus*'un diline yakın kabul edilmektedir (bk. Kerim, 2016, s. 15).

Kırım Tatar Türkçesinin en eski sözlüklerinden biri Hollandalı Nikolas Vitsen'in 1692 yılında Amsterdam'da neşredilen “Şimaliy ve Şarkiy Tartariya” kitabındaki *KırımTatarca-Hollandaca Sözlük*'tür. Sözlüğün orijinal başlığı “Noord en Oost Tartarye, Ofte Bonding Ontwerp Van Eenige dier landen, en volken, zo als vormaels bekent zyn geweest...”tir. Sözlükte, sıkça kullanılan 530 söz yer almaktadır. Kırım Tatarca sözler birinci sütunda Latin harfleriyle verilip karşısındaki ikinci sütunda Hollandaca tercümeleri verilmiştir. Sözlüğün genişletilmiş iki ciltlik ikinci neşri 1705 senesinde, üçüncü neşri ise 1785 yılında yapılmıştır. Rusça olarak bütün kitabın son tercümesi 2010 yılında üç cilt şeklinde Amsterdam'da yayımlanmıştır.

XIX. Yüzyılda Kırım Tatar Sözlükçülüğü

P. İ. Köppen'nin “Tatarika” Adlı Kırım Tatarca El Yazma Lügati

Pyotr İvanoviç Köppen'in XIX. yüzyılın ilk yarısında hazırladığı Tatarika isimli eser, 1833-1834 yılları yazılan yol kayıtları kâğıtları arasında yer almaktadır. Yaklaşık 120 sayfa olan sözlük, bugün de el yazma şeklindedir ve Saint Petersburg arşivlerinde korunmaktadır. Kerim'in verdiği bilgilere göre (2016, s. 34-36), Köppe, eser üzerinde neredeyse ömrünün sonuna kadar çalışmış, sözlüğe yeni kayıtlar eklemiştir. Birçok kelimenin hangi köyde, nasıl söylendiğini hangi anlama geldiğini, fonetik özelliklerini kaydetmiştir.

A. Ç. Kırım-Hoca'nın Kırım Tatarca-Rusça Lügati

İlk Kırım Tatarca-Rusça sözlük, Kırım Tatarca öğretmeni ve Simferopol Gimnazyumu müdürü Abdurrahman Çelebi Kırım Havace (Kırım Hoca) tarafından 1852 yılında neşredilir (Ablamitovna Koroglu, 2023, s. 6). Sözlükte bir sayfada üç sütun bulunmaktadır. İlk sütunda Kırım Tatarca kelimeler Arap alfabesiyle, ikinci sütunda aynı sözler Kiril alfabesiyle, son sütunda ise onların Rusça tercümeleri verilmektedir. Sözlüğün sonunda öğüt veren kısa hikâyeler eklenmiştir.

L. Lazarev'in Osmanlıca-Kırım Tatarca-Rusça Lügati

Lazar Emmanuiloviç Lazarev'in Türkçe-Tatarca-Rusça Sözlüğü 1864 yılında Moskova'da basılmıştır. Sözlüğün birinci kısmının yüz dört sayfasında Kırım Tatar gramerinin esasları anlatılıp ondan sonraki 336 sayfasında daha çok eski Kırım Tatar yazı dilinin sözlüğü bulunmaktadır. Sözlükte yaklaşık 16.000 civarında kelime bulunmaktadır (Kerim, 2016, s. 64-65).

V. H. Kondaraki'nin Kırım Tatarca Lügati

1868 yılında Vasiliy Hristoforoviç Kondaraki'nin *Samouçitel Turko-Tatarskogo i Novogreçeskogo Yazıkov* adlı Kırım Tatarca-Yunanca konuşma sözlüğü yayımlanmıştır. Sözlükte

yaklaşık 1700 söz ve 1000'e yakın Kırım Tatarca cümle bulunmaktadır. Din ile ilgili kelimeler, tabiat olaylarını anlatan sözler, günler, saatler, aylar, mevsimler, aile ile ilgili sözler, insan vücudu, giysiler ve günlük hayatta kullanılan diğer eşyaların adları, ev eşyaları, gerekli erzak, sebze ve meyve, hayvanlar ve kuşlar, meslekler, sıfatlar, duygular vd. hakkında bilgiler verilen sözlüğe daha sonra Kırım Tatar grameri hakkında genel bilgi eklenmiştir. Sözlüğün en büyük kısmı 43 parçadan oluşan çeşitli konular üzerine yapılan diyaloglardan ibarettir (Kerim, 2016, s. 77-84). 1875 yılında ikinci defa basılan eser, V. Kondaraki tarafından yazılan “Kırım’ın Evrensel Tanımı” (Universalnoe Opisanie Krıma) isimli kitabın ikinci cildinde “Türk-Tatar ve Yeni Yunan Dillerinin Talimatı” (Ablamitovna Koroglu, 2023, s. 6) başlığıyla yer almıştır.

Lazar Budagov’un Türkçe-Tatarca Lügati

Türk dilinin sözlükleri arasında 19. yüzyılda Rusya’da neşredilen en önemli ve büyük sözlüklerden biri Lazar Zaharoviç Budagov’un 1869-1871 yıllarında basılan iki ciltlik *Sravnitelnyy Slovar Turetsko-Tatarskih Nareçiy* adlı sözlüğüdür. Bu sözlükte Türk dilinin genel söz varlığı toplanıp birçok inceliğiyle ve kendi aralarında kıyaslarıyla verilmektedir. Sözlüğün ilk cildinde madde başları sadece Arap alfabesiyle verilmekte, ikinci cildinde ise birçok yerde Arap alfabesinin yanında Kiril alfabesine transliterasyonu bulunmaktadır. Sözlükte yer alan Türkçe söz varlığının büyük kısmı Kırım Tatar Türkçesine yakındır. Sözlük Türk dillerinin farklı dönemlere ait söz varlığından ve geniş kullanılan Arapça-Farsça alıntılardan faydalanarak çok zengin ve güçlü bir lisani temel hazırlamıştır. 1230 sayfa olan sözlük, yaklaşık 25.000 sözden oluşmaktadır (Kerim, 2016, s. 91-102).

Abdurefi Bodaninskiy’in Okuma Elifbesi ve Lügati

Russko-Tatarskiy Bukvar başlıklı sözlük, 1873 yılında Odessa’da 2000 nüsha olarak basılmıştır. Fazıl ve Nagayev’in verdiği bilgilere göre (2001, s. 176), Akmescit’te, Aluşta’da, Bahçesaray’da hocalık yapan Abdurefi Bodaninskiy o dönemde Rusça bilen birkaç kişiden biridir ve Kırım Tatar gençlerine Rusça dersi vermektedir. Öğrencilerine Rusçayı öğrenmede kolaylık sağlamak amacıyla hazırladığı bu ilk Rusça-Tatarca elifbe, o dönemde yerli halkla Ruslar arasında kültürel yakınlaşmada önemli rol oynamıştır.

Eserin ön sözünde Bodaninskiy (1873, s. 5), Arapça sözlerden mümkün olduğunca kaçınmaya çalıştığını, öğrencilerin okumasını kolaylaştırmak için en basit, en anlaşılır sözleri, ifadeleri, deyimleri, hikâyeleri ve masalları seçtiğini, gerekli yerlerde hem Ruslar hem Tatarlar için açıklamalar yaptığını ifade etmiştir.

XX. Yüzyılda Kırım Tatar Sözlükçülüğü

G. G. Moskvıç’in Kırım Tatarca-Rusça Lügati

Kırım’a gelen Rus turistler için hazırlanmış bir sözlüktür. Sözlüğün yazarları S. M. Tanatar, P. A. Prendel ve A. L. Bertye-Delegardi; editörü ise İ. Gaspıralı olarak kaydedilir. Toplam 34 sayfa olan sözlüğün ilk baskısı 1888 yılında yapılmıştır, son baskısı ise 1925 yılına aittir. Odesa’da basılan eser, çift sütun şeklinde Rus alfabetik sistemine göre hazırlanmıştır. Rusça madde başından sonra Kiril harfli Kırım Tatarca açıklaması verilmiştir (bk. Hünerli, 2024, s. 250).

Osman Zaatov'un Rusça-Kırım Tatarca Lügati

Simferopol Tatar Gimnazyumu hocası Osman Zaatov tarafından hazırlanan “*Kırım Tatar Lehçesinin Rusça Tatarca Sözlüğü*” 1906’da Simferopol’de yayımlanmıştır. Sözlüğün orijinal başlığı *Polnyy Russko-Tatarskiy Slovar*’dır. Toplam 120 sayfa olan sözlükte yaklaşık 11.000 söz bulunmaktadır (Seydametova, 2008, s. 144; Zaatov, 1906). Kırım’da Kırım Tatarca neşredilen sözlüklerin ilki olan eser Kırım Tatarların Rusçayı öğrenmesi için hazırlanmıştır. Zaatov giriş sözünde (Zaatov, 1906: 4-5) bu eseri kendi vatandaşlarının ricası üzerine hazırladığını, sözlükte Arap alfabesi yerine Rus alfabesi kullandığını böylece sözlüğün Ruslar tarafından da kullanılmasını amaçladığını belirtmiştir.

Bilâl Terlekçi'nin Kırım Tatarca El Yazma Lügati

B. Terlekçi'nin hazırladığı “*Kırım Tatarca-Rusça Lugat*” 1916 yılında Bahçesaray’da tamamlanmıştır. Yaklaşık 14.000 sözcük içermektedir. Sözlük daha çok Arapça ve Farsçadan alıntı sözleri içermekle beraber sözlükte Kırım Tatarca kelimeler de az değildir. Terlekçi, öncelikle anlaşılmayan veya az anlaşılan sözleri göstermiştir, sözlerin tercümesinde Rusça sinonimlerden çokça faydalanmıştır (Kerim, 2016, s. 152; Terlekçi, 2020, s. 4).

Rusça-Tatarca Lügat

Başlangıç düzeyindeki okullar için hazırlanan sözlük, 1940 yılında Kırım Devlet Neşriyatı tarafından basılmıştır. Toplam 135 sayfadır. Sözlüğün Tatarca kısmını A. Aliyev hazırlamıştır.

Ş. A. Asanov, A. N. Garkavets ve S. M. Useinov'un Kırım Tatarca-Rusça Lügati

Kırımskotatarsko-Russkiy Slovar başlıklı sözlük 1988 yılında Kiyev’de basılmıştır. 237 sayfa olan sözlük, 2 sütun hâlinindedir ve 7000’den fazla sözcük içermektedir. 167-232 sayfaları arasında Kırım Tatar Türkçesinin kısa grameri yer almaktadır (İlhan, 2007, s. 148).

S. Useinov ve V. Mireyev'in Rusça-Kırım Tatarca Lügati

Russko-KrımskoTatarskiy Slovar adlı bu Rusça-Kırım Tatarca sözlük, hem Rusça hem de Kırım Tatar Türkçesinde en sık kullanılan yaklaşık yedi bin kelimeyi kapsamaktadır. Deyimler ve terminolojik kelime dağarcığı sınırlı sayıda sunulmuştur. Sözlük, S. M. Useinov ve V. A. Mireyev tarafından hazırlanan *Kırım Tatar Dilini Öğrenin* isimli ders kitabıyla birlikte kullanılmak üzere tasarlanmıştır ve yalnızca Rusça konuşan kitlenin Kırım Tatar dilinin kelime dağarcığına ilk kez aşina olmasını sağlar. Aynı zamanda, ortaokul öğrencileri tarafından kullanılma olasılığı da göz ardı edilmemektedir (Useinov ve Mireyev, 1992, s. 2).

V. İ. Bekirova, Ş. E. Kaybullayev, M. S. Settárova ve S. S. Settárova'nın Kırım Tatar Dilinin Resimli Sözlüğü

Kırım Tatar Tilinin Resimli Lugatı (1992) başlıklı sözlük, başlangıç sınıfındaki çocuklar için hazırlanmıştır. Sözlüğün hazırlanmasında K. S. Koblov ve A. K. Dalimov’un *Kartinniy Slovar Russkogo Yazıká* başlıklı çalışması esas alınmış ve Rusça sözler Kırım Tatar Türkçesine tercüme edilmiştir. Sözlüğe Kırım Tatar Türkçesine özgü bazı sözler de eklenmiştir. Ayrıca edebî dilde

olmayan sözler yerine Kuzey ve Yalı boyu ağızlarında kullanılan farklı kelimeler de eklenmiştir (pomidor – dumatis gibi).

E. M. Abdullayev ve M. U. Umerov'un Rusça-KırımTatarca Eğitim Sözlüğü

“Kırımdevokuvpedneşir” tarafından 1994 yılında neşredilen *Russko-Krımskotatarskiy Uçebniy Slovar* 5000'den fazla Rusça kelimenin Kırım Tatarca karşılığını içermektedir (Emirova, 2019, s. 19).

Aynı yıl Ternopol'de yayımlanan S. Useinov'un 392 sayfalık *Krımskotatarsko-Russkiy Slovar* başlıklı Kırım Tatarca-Rusça sözlüğü de yine bu dönemin eserleri arasında sayabiliriz.

A. M. Emirova ve S. M. Useinov'un Rusça-Kırım Tatarca Eşdeğer İfadeler Sözlüğü

Russko-KrımskoTatarskiy Slovar Soçetaniy, Ekvivalentnih Slovu başlıklı sözlük 2003 yılında Simferopol'de basılmıştır. Sözlüğün Rusça kısmı R. P. Rogojnikovoy'un *Slovary Soçetaniy, Ekvivalentnih Slovu* adlı sözlüğü temel alınarak hazırlanmıştır (Emirova ve Useinov, 2003, s. 4). Kırım Tatar Türkçesini öğrenmek isteyenlere yönelik hazırlanan sözlük 231 sayfadır.

S. Useinov'un Kırım Tatarca-Rusça-Ukraynaca Sözlüğü

Kırım Tatarca-Rusça-Ukraine Lugat başlıklı sözlük yaklaşık 50.000 söz varlığını içermektedir. Sözlükte, alıntılara, ağızlara ait sözlere, arkaik sözlere, konuşma dilinde kullanılan sözlere ve terimlere geniş yer verilmiştir. Yazar her sözün anlamını olabildiğince eksiksiz bir şekilde sunmaya çalışmış, maddeleri atasözleri, deyim, halk şarkıları ve edebî metinlerden örneklerle tanıklamıştır. 2006 yılında Akmescit'te yayımlanan üç ciltlik sözlük, 2008 yılında tek bir kitapta birleştirilmiş ve genişletilerek basılmıştır.

İ. A. Kerim'in Kırım Tatarcada Kıym (Zor) Sözler Lügati

5000'e yakın söz ve ibare içeren bu sözlük, 2006 yılında Akmescit'te yayımlanmıştır. 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında neşredilen metinler üzerine hazırlanan sözlüğün girişinde Kerim (2006, s. 3-7), bu dönem metinleri üzerinde çalışırken anlaşılmayan ya da anlaşılması zor birçok söze denk geldiğini bunların büyük kısmının Arapça ve Farsçadan alıntı olduğunu belirtmiştir. Ancak sözlükte sadece Arapça ve Farsça sözlerin değil, az rastlanan kelimelerin ve ağızlarda yer alan bazı sözlerin de olduğunu ifade etmiştir. Eser, küçük boyutlu olmakla beraber arkaik sözleri içermesi açısından önem taşımaktadır.

E. Özenbaşlı ve M. Ümerov'un Rusça-KırımTatarca Okuma Sözlüğü

Sözlük, lise öğrencileri, öğretmenler, basın çalışanları, çevirmenler ve geniş okuyucu kitlesi için hazırlanmıştır. Modern Rus edebî dilinin 5000'den fazla sözcüğünü, bunların Kırım Tatar Türkçesindeki karşılıklarını ve ayrıca belirli sayıda kalıp ifadeyi içermektedir. Sözlükte her madde başına dil bilgisi açıklaması verilmiştir. Ayrıca Kırım'ın coğrafi adlarının, şehir ve köylerinin listesi de yer almaktadır (Özenbaşlı ve Ümerov, 2008, s. 5-6). *Rusça-Kırımca Okuv Lugati* adlı sözlük 2008 yılında Akmescit'te yayımlanmıştır, 368 sayfadır.

L. M. Cerbinova'nın Almanca-Rusça-Kırım Tatarca Sözlüğü

Kültür, bilim, teknoloji vb. alanlarda sık kullanılan 4000'den fazla kelimeyi içeren bir sözlüktür. Almanca ve Kırım Tatarcası öğreten üniversitelerin 1. ve 2. sınıf öğrencileri ile öğretmenler ve lisansüstü öğrenciler için bir el kitabı görevi görmesi amacıyla hazırlanmıştır. Ayrıca hem Rusça hem Kırım Tatarcası ile ilgilenen Almanlar tarafından da kullanılabilir (Cerbinova, 2011, s. 3). Sözlüğün orijinal başlığı *Nemetsko-Russko-Krimskotatarskiy Slovar*'dır. Simferopol'de 2011 yılında basılan sözlük 286 sayfadır.

R. Muzafarov'un Kırım Tatar Türkçesi-Türkiye Türkçesi-Rusça Sözlüğü

Sözlük, Muzafarov'un 12.000'den fazla söz varlığını içeren Kırım Tatarcası-Rusça Sözlüğüne dayanmaktadır. Türk Dil Kurumu tarafından 2018 yılında yayımlanan eserin Türkiye Türkçesine aktarımını Nariman Seyityahya, yayıma hazırlığını ise Şerife Özer yapmıştır. Sözlükte Kırım Tatar Türkçesi sözlerin Türkiye Türkçesi ve Rusça karşılıklarına yer verilmiştir.

S. Maşkaraoğlu'nun Kırım Tatar Türkçesi Sözlüğü

Sözlüğün esas kaynağını Seyran Memetoviç Useinov'un 2006 yılında Akmesit'te Ocak Yayınevi tarafından yayımlanan, üç ciltlik KırımTatarca-Rusça-Ukraince Lugat adlı eseri oluşturmaktadır. Eserde, 27.243 madde başının açıklaması yapılmıştır. Daha sonra açıklamalı sözlük maddelerinin altına, metinlerden taranan cümle, kıta, beyit veya mâni türünden örnek alıntılar Türkiye Türkçesi aktarmaları ile verilmiştir. 2023 yılında Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan eser 1504 sayfadır.

Ansiklopedik Sözlükler

R. Muzafarov'un KırımTatar Entsiklopediyası

Çalışmanın amacı, Kırım Tatarları ve tarihi vatanları hakkında ayrıntılı bilgi sunmaktır. Yazar ön sözde Kırım Tatarlarının neredeyse yarım yüz yıl boyunca tarihi vatanlarından koparılmış olmaları sebebiyle ansiklopediyi yazarken yaşadığı zorlukları dile getirmiştir (Muzafarov, 1991, s. 18-19). Eserin birinci cildi 1991, ikinci cildi ise 1995 yılında Akmesit'te basılmıştır.

Yazım Sözlükleri

Yazım sözlüklerinde Kırım Tatar Türkçesindeki sık kullanılan sözlerin doğru yazılışı verilir. İlk Kırım Tatar yazım sözlüğünü dil bilimci Kürkçi A., Kurtmollayev E., Bakkal A. ve Abduramanov S. 1936 yılında Akmesit'te çıkarmışlardır. 1939 yılında çıkan yazım sözlüğünü Kırım Tatar dil bilimcileri Bakkal A., İslâmov A., Kurtmollayev E. ve Mullina R. hazırlamıştır, bu lügat Akmesit'te 1941 yılında tekrar basılmıştır (Memetov, 1997, s. 50-51).

Kırım Tatar Tilinin Orfografiya Lügati

Sözlük Kırım Tatar edebî dilinde kullanılan ve yazımlarında az da olsa zorluk çekilen bütün sözleri içermektedir. Sözlükte *z, i, k, m, n, p, r, u, f, ç* harfleriyle başlayan sözler ve yazım kuralları A. İ. Bakkal; *g, o, s* harfleriyle başlayan sözler A. İ. İslamov; *a, b, v, g, d, j, t, i, e* harfleriyle başlayan sözler ve noktalama kuralları E. A. Kurtmollayev; *y, k, l, h, ts, c, ş, ya, ye, yo, yu* harfleriyle başlayan sözler R. M. Mullina tarafından işlenmiştir. Sözler alfabetik sırayla dizilmiştir. Sözleri bulmada

kolaylık sağlamak amacıyla her sayfanın sağ ve sol tarafına o sayfanın hangi sözle başladığı ve hangi sözle bittiği yazılmıştır (Bakkal vd., 1941, s. 3-5).

A. Memetov'un Kırım Tatar Dilinin İmla Lügati

Kırım Tatar edebî diline, ağızlarına, bazı arkaik sözlerine ve bilimsel terimlerine ait yaklaşık 17.000 söz varlığını içeren sözlük, Kırım Tatar Türkçesini öğrenen 5-11. Sınıf öğrencileri için hazırlanmıştır. 2014 yılında Simferopol'de basılan eser 448 sayfadır.

Terim Sözlükleri

Kırım Tatar Türkçesinde herhangi bir bilim dalına ait terimleri içeren sözlükleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Rusça-Tatarca Terminler Cıyıntığı (1934). 1. Matematika, 2. Fizika, 3. Himiya, 4. Geografiya, 5. Geologiya, 6. Biologiya, 7. Botanika, 8. Zoologiya, 9. İnsannıñ Anatomiya ve Fiziologiyası. Akmesit, 199 s.

Potapov S. S. ve Abdulla M. (1936). Rusça-Tatarca Fizika Terminleri. Akmesit, 52 s.

Mumci M. vd. (1936). Rusça-Tatarca İnsannıñ Anatomiya ve Fiziologiya Terminleri. Akmesit, 33 s.

Mambetov A. (1936). Rusça-Tatarca Himiya Terminleri. Akmesit, 99 s. (Memetov, 1997, s. 50).

Cigit S. D. ve Omerov U. (1941). Matematika Terminleri Lügatı. Simferopol, 35 s.

Borkovskiy V. İ. ve İslamov A. (1941). Til ve Til Bilgisi Terminleri Lügatı, 59 s.

Blaher L. ve Bahtışayev A. (1941). Biologiya Terminleri Lügatı, 45 s.

Useinov, S. (1991). Russko-Krımskotatarskiy Terminologičeskiy Slovar (anatomiya, biologiya, botanika, zoologiya, geologiya). Simferopol, 48 s.

Useinov, S. (1992). Russko-Krımskotatarskiy Terminologičeskiy Slovar (politika, religiya, sport). Simferopol, 50 s.

Fazıl, R. (2004). Diniy Sözler ve Añlatuvlar Lügatı. Simferopol, 280 s.

Burov, G. M. (2006). Entsiklopediya Krımskih Drevnostey Arheologičeskiy Slovar Krıma. Kiyev, 528 s.

Kürqçi, U. O. (2008). Grammatika Terminleri Lügatı. Simferopol, 64 s.

Lümanov, M. O. (2006). Rusça-Kırımca Tibbiy Lugat. Simferopol, 520 s.

Lümanov, M. O. (2008). Rusça-Kırımca Arbiy Lugat. Simferopol, 320 s.

Sohtayev, M. K.; Abdullayev, R. A.; Vaniyeva, M. R. (2009). Rusça-Kırımatarca İktisadiy Terminler Lügatı. Simferopol, 319 s.

Rustemov, O. D. (2013). Rusça-Ukraince-KırımTatarca Hukuki Terminologik Lugat. Simferopol, 236 s.

Diyalektoloji Sözlükleri

S. O. Karahan'ın Dobruca Kırım Tatar Ağız Sözlüğü

1682 sayfa olan eser, üç cilt hâlinde 2011 yılında Köstence'de yayımlanmıştır. Sözlükte konuşma dilinden ve kitaplardan derlenmiş yaklaşık 30.000 kadar madde bulunmakla beraber açıklaması yapılan temel kelime sayısı 25.000 civarındadır. Birkaç söyleniş olan sözlerin (cer~yer, col~yol gibi) açıklaması sadece en çok kullanılan varyantlarında yapılmıştır. Kelimelerin anlamları

Türkiye Türkçesi ve Rumence ile verilmiştir (Karahan, 2011, s. V). Sözlüğün girişinde Dobruca Kırım Tatar ağzı hakkında bilgi yer almaktadır. Eser, Dobruca Kırım Tatar milli şairi Mehmet Niyazi'nin aziz ruhuna ithaf edilmiştir.

D. Evirgen ve C. Evirgen'in Polatlı Kırım Tatar Türkçesi Sözlüğü

2017 yılında Ankara'da yayımlanan bu sözlük, sadece Polatlı'da günlük yaşamda kullanılan belli miktardaki kelimeyi içermektedir. Cengiz Evirgen ön sözde, sözlük malzemesini 1962'de ortaokul yıllarında not etmeye başladığını, kızı Dilek Evirgen ile düzenleyerek yayıma hazırladığını ifade etmiştir (Evirgen, 2017, s. 33). Eserde kelimeler atasözü, deyim ve şiiirlerle örneklendirilmiştir. Eserin giriş bölümünde Polatlı Kırım Tatar lehçesi hakkında bilgi verilmiştir.

A. M. Emirova'nın Kırım Tatar Türkçesinin Yalta Ağzı Sözlüğü

Slovar Yaltinskogo Nareçiya Krımskotatarskogo Yazıka isimli bu sözlük, 2024 yılında Simferopol'de 500 adet basılmıştır. 4500 kelime içeren eser, 1944 yılından önce Yalta ve çevresindeki Dereköy, Ayvasıl, Massandra ve Autka köylerinde yaşayanların günlük yaşamlarında kullandıkları kelimelerin bir derlemesidir. Çalışma; sözlükbilim, lehçebilim, dil bilgisi vb. alanlarda eğitim gören filoloji bölümü öğrencilerine yönelik olarak hazırlanmıştır (Emirova, 2024, s. 2). Ön söz, giriş, sözlüğün yapısı üzerine, kaynaklar, kısaltmalar, ek: annemin şarkıları ve yazar hakkında olmak üzere yedi bölümden oluşmaktadır.

Atasözü ve Deyim Sözlükleri

M. Ülküsal'ın Dobruca'daki Kırım Türklerinde Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü

Dobruca'daki Kırım Türklerinde Atasözleri ve Deyimler başlıklı eserinin ön sözünde Ülküsal Kırım'ın kuzeyinden göçüp Dobruca'ya yerleşmiş olan Türkler arasında daha çok çöl ve Çağatay lehçesinde söylenen atasözü ve deyimlere yer verdiğini belirtmiştir (Ülküsal, 1970, s. 8-9). 1970 yılında Türk Dil Kurumu tarafından Ankara'da basılan eser 253 sayfadır. Eserde atasözü ve deyimlerin Türkiye Türkçesine aktarımları yapılmış, bazen ayrıntılı açıklamalara yer verilmiştir.

Devletov R. R. (1999). Başlangıç Sınıf Talebeleri İçün Rusça-KırımTatarca-Ukraince Frazelogiya Lugatı, Simferopol, 27 s.

Memetov A. ve Kurseitov A. (2009). Kısa KırımTatarca-Rusça Frazelogik Lugat. Simferopol, 94 s.

Kürkçi Ü. (2011). KırımTatarca-Rusça Frazelogik Uygundaşlar Lugatı. Akmescit, 296 s.

Üseinov S. M. ve Üseinov D. S. (2015). KırımTatarca-Rusça Frazelogizmler Lugatı. Akmescit.

Asanov Ş. (2013). Atalar Sözleri ve Aytımlar KırımTatar Tilinin Paremiologik Lugatı. Simferopol, 208 s.

Dil Bilimi Sözlükleri

S. Z. Mambetovna'nın Kırım Tatar Dilinin Omonimler Lügati

"Omonim" dil bilim terminolojisinde 'göstereni (biçimi) aynı, gösterileni (anlamları) ayrı sözcükler' şeklinde tanımlanmaktadır. Omonim sözüne karşılık olarak Türk dil bilimi terminolojisinde 'eşadlılık' terimi kullanılmaktadır (bk. İmer vd., 2011, s. 118; Vardar, 2007, s. 93).

Ortaöğretim kurumlarının son sınıf öğrencileri, üniversitelerin filoloji fakültesi öğrencileri ve Kırım Tatar Türkçesi öğretmenleri için hazırlanan bu çalışma, 2016 yılında Simferopol’de basılmıştır. Kırım Tatar dilinin eş adlıları üzerine hazırlanan ilk temel çalışmadır. Eserde sözcükler alfabetik sırayla dizilmiştir ve Romen rakamlarıyla gösterilmiştir. Sözlüğün her birine edebî eserlerden örnekler eklenmiş, bazen de müellif tarafından yazılan cümlelerle açıklanmıştır.

R. R. Devletov’un Kırım Tatar Dili Sinonimleri Sözlüğü

“Sinonim” dil bilim terminolojisinde ‘iki ya da daha çok sayıda göstergenin aynı anlama gelme, ayrı gösterenlerin aynı gösterileni belirtme özelliği’ olarak tanımlanır. Sinonim sözüne karşılık Türk dil bilimi terminolojisinde ‘eşanlamlılık’ terimi kullanılmaktadır (bk. Vardar, 2007, s. 94).

Devletov sözlüğünde 3760 eşanlamlı sözcük grubu listelemiştir. 112 sayfa olan sözlük, Simferopol’de Dolya Neşriyatı tarafından 2002 yılında basılmıştır.

İsim Sözlükleri

E. Özenbaşlı’nın Kırım Tatar Adları (Kımskotatarskie İmena) Lügati

İki dilli olarak hazırlanmış bir isimler sözlüğüdür. Sözlükte Kırım Tatar adları kökenleri ve anlamlarıyla birlikte verilmiş, altına anlamların Rusça tercümesi yapılmıştır. Çalışmada Özenbaşlı Kırım Tatar adlarını eski zamanlardan kalma adlar, Fars dillerinden giren adlar, İslâm dini vasıtasıyla giren adlar, 1917 yılından sonra giren adlar olmak üzere dört bölüme ayırmıştır (Özenbaşlı, 1992, s. 3). Eser, 1992 yılında Akmesit’te Tavriya Neşriyatı tarafından basılmıştır.

V. F. İbragimova’nın Türk Kökenli Rus-Ukrayna Soyadları Sözlüğü

Sözlük, onomastikle ilgilenen bilim insanları, öğretmenler, lisansüstü öğrenciler, yükseköğretim kurumlarının filoloji bölümlerinde okuyan öğrenciler ve dil bilimi ile ilgilenenler için tasarlanmıştır. 582 soyadını içeren eserin orijinal başlığı *Russko-Ukrainskih Familiy Türskogo Proishojdeniya*’dır (İbragimova, 2009, s. 2-3). Sözlükte kalın ve büyük harflerle madde başı olarak verilen soyadlarının yanına anlamları ve kaynak dil hakkında bilgi verilmiştir. Eser 2009 yılında Simferopol’de yayımlanmıştır.

Ş. Kaybulla’nın Kırım Tatar Adları Sözlüğü

Kımskotatarskie İmena başlıklı eser, 2018 yılında Simferopol’de basılmıştır. 188 sayfa olan eserde, yaklaşık 10.000 Kırım Tatar isminin incelenmesi sonucu oluşturulan 1428 isim yer almaktadır. 808 erkek ve 620 kadın ismi kayıtlıdır. İsimler alfabetik olarak sıralanmıştır ve kadın isimleri erkek isimlerinden ayrı olarak listelenmiştir.

Etimolojik Sözlükler

Kırımtatar Tilinin Etimolojik Lügati, Kurtumer E., Arial, Akmesit, 2022, 424 s.

Kırım Tatarcasının ilk etimolojik sözlüğüdür. Enver Kurtumer tarafından hazırlanan eser, Akmesit’te 2022 yılının sonlarına doğru basılmıştır. 424 sayfalık bu çalışma, Prof. Dr. T. B. Useinov

ve Doç. Dr. A. M. Kurtseitov'dan oluşan komisyon tarafından incelenmiştir. (Ayrıntılı bilgi için bk. Hünerli, 2023, s. 57-66). Eserde *Lugaviy Makalenin Kuruluşu* başlığında (Kurtmer, 2022, s. 5) madde başlarının Latin alfabesiyle ve bu alfabenin sırasına göre, anlamların ise Kırım Tatar Türkçesiyle tırnak içinde gösterildiği sonra italik bir şekilde cümle örneklerinin verildiği ifade edilmiştir.

Sonuç

Çalışmamızda Kırım Tatar Türkçesi sözlüklerinin tür ve içerikleri hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. İncelenen sözlüklerin çoğu Rusça-Kırım Tatarca'dır. Sözlüklerde genel olarak yazılı eserlerden alınan söz varlığı yer almaktadır; az da olsa ağızlara ait sözler bulunmaktadır. Kırım Tatar sözlükçülüğü, tarihî Kıpçak Türkçesinin dil yadigârlarından olan *Codex Cumanicus* ile başlatılmaktadır. Daha sonra Memlük Kıpçakçasına ait *Kitâbü'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk* ve *Ed-Dürretü'l-Mudia fi'l-Lugati't-Türkiyye* ile Hollandalı Nikolas Vitsen'in *KırımTatarca-Hollandaca Sözlük*'ü Kırım Tatar sözlükçülüğünün en eski eserleri arasında sayılmaktadır. 19. yüzyılda yazılan Kırım Tatarca sözlükler genellikle iki dillidir. 20. yüzyıldan itibaren yazım, terim ve dil bilimi sözlükleri yayımlanmıştır. Çalışmada sözlükler; ansiklopedik sözlükler, yazım sözlükleri, terim sözlükleri, diyalektoloji sözlükleri, atasözü ve deyim sözlükleri, dil bilimi sözlükleri, isim sözlükleri ve etimolojik sözlükler başlıkları altında ele alınmıştır. İlk Kırım Tatarca ansiklopedik sözlük Refik Muzafarov tarafından 1991 yılında yayımlanan *KırımTatar Entsiklopediyası* başlıklı çalışmadır. İlk Kırım Tatar yazım sözlüğünü dil bilimci Kürkçi A., Kurtmollayev E., Bakkal A. ve Abduramanov S. 1936 yılında Akmesit'te çıkarmışlardır. 1930'larda farklı bilim alanlarında yayımlanmaya başlayan terim sözlüklerinin sayısı oldukça fazladır. Dil bilimi sözlükleri yayımlanmakla birlikte az sayıdadır. Deyim sözlüklerinden Kürkçi'nin eseri, Kırım Tatar kültürünü yansıtan geniş kapsamlı bir çalışmadır. İlk Kırım Tatar etimoloji sözlüğü Enver Kurtmer tarafından 2022 yılında yayımlanmıştır. A. M. Emirova tarafından 2024 yılında yayımlanan *Kırım Tatar Türkçesinin Yalta Ağzı Sözlüğü* ise 1944 yılından önce Yalta ve çevresindeki Dereköy, Ayvasıl, Massandra ve Autka köylerinde yaşayanların kullandıkları kelimeleri derleyen yeni bir çalışmadır.

Sonuç olarak dillerin söz varlığını ortaya koyan ve koruyan sözlükler, dönemin ihtiyaçlarına uygun olarak düzenlenmiş ve geçmişten günümüze kadar değerini korumuştur. Kırım Tatar sözlükçülük alanında verilen eserler incelendiğinde sözlüklerin çeşitliliği ve giderek geliştiği göze çarpmaktadır. Kırım Tatar sürgünü yalnızca Kırım Tatar diline değil, bilimsel çalışmalara da büyük zarar vermiştir. Bugün tehlike altındaki dillerden biri olan Kırım Tatar Türkçesinin yeniden canlanması ve geliştirilmesi için yapılacak yeni çalışmalar önem arz etmektedir.

Kaynaklar

- Ablamitovna Koroglu, Lenura (2021). "XIX. Asrın Sonu – XX. Asrın Başında Kırım Tatar Dili Üzerinde Yapılan Araştırmalar". 9. Milletlerarası Türkoloji Kongresi Bildiriler Kitabı. İstanbul Üniversitesi Yayınları, s. 1-8.
- Ahanov, Kaken (2021). *Dil Bilimin Esasları* (Aktaran: Murat Ceritoğlu). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Akar, Ali (2014). *Türk Dili Tarihi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Argunşah, Mustafa (2017). “Codex Cumanicus’un Türk Sözlükçülüğündeki Yeri”. *Geçmişten Günümüze Türk Sözlükçülüğü Elginkan Vakfı 3. Türk Dili ve Edebiyatı Kurultayı Bildirileri*. İstanbul: Kırıntı Yayıncılık, s. 35-46.
- Argunşah, Mustafa; Güner, Galip (2024). *Codex Cumanicus*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bakkal, A. İ.; İslâmov, A.; Kurtmollayev E. A.; Mullina, R. M. (1941). *Kırım Tatar Tilinin Orfografiya Lugatı*. Simferopol: Kırım Devlet Neşriyatı.
- Bodaninskiy, Abdurefi (1873). *Russko-Tatarskiy Bukvar Dlya Çteniya v Pervonaçalnih Narodnih Şkolah (Tavrişeskoj Gubernii)*. Odessa: Tipografiya L. Nitçe.
- Cerbinova, Lidiya Murtazayevna (2011). *Nemetsko-Russko-Krımskotatarskiy Slovar Obşçepotrebitelnih Slov*. Simferopol: Kırımçpedgiz.
- Emirova, Adile; Useinov, Seyran (2003). *Russko-Krımskotatarskiy Slovar Soçetaniy, Ekvivalentnih Slovu*. Simferopol: Sonat.
- Emirova, Adile (2019). *Sovremennaya Krımskotatarskaya Leksikografiya*. Simferopol: Nauçnyy Mir.
- Emirova, Adile (2024). *Slovar Yaltinskogo Nareçiya Krımskotatarskogo Yazıka*. Simferopol: Mediatsentr im. İ. Gasprinskogo.
- Evirgen, Dilek; Evirgen, Cengiz (2017). *Polatlı Kırım Tatar Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Öncü Basım Yayım Tanıtım.
- Fazıl, Riza; Nagayev, Safer (2001). *Kırımtatar Edebiyatının Tarihi. Kısa Bir Nazar*. Simferopol: Kırımdevokuvpedneşir.
- Fazıl, Riza (2002). “Edebiyatımızın Çokrak Başları”. *Irmaklar (Edebiy Makaleler, Oçerkler, Hatırlavlar, Levhalar)*. Simferopol: Kırımdevokuvpedneşir, s. 20-31.
- Gabain, Annemarie von (1979). “Codex Cumanicus’un Dili”, *Tarihi Türk Şiveleri*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 551, s. 73-118.
- Hünerli, Bülent (2023). “Bir Kırım Tatar Âlimi Olarak Enver Kurttuner ve İlk Kırım Tatarca Etimolojik Sözlüğü”. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRK LAD)*, 7. Cilt, 1. Sayı, s. 57-66.
- Hünerli, Bülent (2024). “1902 Tarihli Kiril Harfli Kırım Tatarca Bir Sözlükteki Söz Varlığı”. *HUMANITAS Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(23), s. 247-259.
- İbragimova, Venera Fevziyevna (2009). *Russko-Ukrainskih Familiy Türkskogo Proishojdeniya*. Simferopol: Simferopolskaya Gorodskaya Tipografiya.
- İlhan, Nadir (2007). *Geçmişten Günümüze Sözlükçülük Geleneği ve Türk Dili Sözlükleri*. Elazığ: Manas Yayınları.
- İmer, Kâmile; Kocaman, Ahmet; Özsoy Sumru (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

- Karaağaç, Günay (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karahan, Saim Osman (2011). *Dobruca KırımTatar Ağzı Sözlüğü 1*. Köstence: Ex Ponto.
- Kerim, İsmail Asanoglu (2006). *KırımTatarcada Kıyın Sözler (Tahallüsler Lugatı)*. Akmescit: Tavriya.
- Kerim, İsmail Asanoglu (2016). *Kırım Tatar Tilinen Bağlı Leksikografik Çalışmaların Tarihçesi (1292-1916)*. Simferopol: Arial.
- Kurtumer, Enver (2022). *Kırımtatar Tilinin Etimologik Lugatı*. Akmescit: Arial.
- Memetov, Ayder (1997). *Kırımtatar Tili*. Akmescit: Kırımdevokuvpedneşir.
- Muzafarov, Refik (1991). *KırımTatar Entsiklopediyası*. Akmescid: Vatan.
- Öner, Mustafa (2019). “Tatar Sözlük Yazarlığı ve Tatarca Söz Varlığı”. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı: 48. Ankara: Türk Dil Kurumu, s. 157-180.
- Özenbaşı, Enver (1992). *Kırımtatar Adları-Krımskotatarskie İmena*. Akmescit: Tavriya.
- Özenbaşı, E.; Ümerov, M. (2008). *Rusça-Kırımca Okuv Lugatı*. Akmescit: Original-M.
- Seydametova, Nariye (2008). “Zaatov, Osman ‘Kırım-Tatar Lehçesinin Rusça-Tatarca Sözlüğü’ (Aktaran: Sinan Güzel). *Dil Araştırmaları Dergisi*, Sayı:2 Bahar 2008, s. 143-145.
- Terlekçi, Bilal (2020). *Kırımtatarca-Rusça Lugat (1916)*. Simferopol: Mediatsentr im. İ. Gasprinskogo.
- Useinov, Seyran; Mireyev, Vadim (1992). *Russko-Krımskotatarskiy Slovar*. Simferopol: Tavriya.
- Ülküsal, Müstecib (1970). *Dobruca'daki Kırım Türklerinde Atasözleri ve Deyimler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Vardar, Berke (2007). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- Zaatov, Osman (1906). *Polniy Russko-Tatarskiy Slovar*. Simferopol: Tipografiya Br. Nutis.